

Raadsinformatiebrief

Onderwerp	: Initiatief en voornemen tot berging Hawker Typhoon
Aanleiding	: Veiligheid locatie en 80 jarige herdenking 28 september 2024
Datum	: 29 juni 2023
Portefeuillehouder	: J.W. Boersma
Schrijver	: J.L. Koutstaal

Geachte leden van de gemeenteraad,

U ontvangt deze raadsinformatiebrief naar aanleiding van een maatschappelijk initiatief dat lokaal gestart is met als doel om een mogelijke berging van de Hawker Typhoon te onderzoeken. Middels deze brief wordt mede namens de werkgroep beoogd u hierover te informeren.

Inleiding

In de polder Kortland, tegenwoordig een bosperceel beheerd door Staatsbosbeheer kort nabij het ijsclubgebouw van AYC, is op 28 september 1944 een Hawker Typhoon (jachtbommenwerper) neergestort. Het stoffelijk overschot van de vlieger, J.N.C.M. Vandaele, is geborgen en begraven op het ereveld van de Erebegraafplaats op de Oude Torenhof.

Als vervolg op de herdenkingen van 28 september 2019 en 2022 is in december 2022 op verzoek van toenmalig burgemeester Paans een maatschappelijk initiatief gestart. Doel: de mogelijkheden en onmogelijkheden te verkennen om te komen tot berging van de restanten van de Hawker Typhoon en zo de nabestaanden, belanghebbenden en het verhaal van de laatste missie van Jean Noël Vandaele recht te doen. Inzet: tijdig voor de 80 jarige herdenking van zijn crash aanvang te maken met de feitelijke berging. Met als streven opgegraven resten van het vliegtuig te kunnen tonen op 28 september 2024 en oplevering van een geschoond, veilig stuk bosperceel.

Oorspronkelijke aanleiding

Na enkele oppervlakte vondsten van munitie heeft in 2017 een detectieonderzoek plaatsgevonden in opdracht van de burgemeester van Alblasserdam. Vanuit het belang van Openbare Orde en Veiligheid en vanwege het risico op de vinding van explosieven werd het noodzakelijk geacht na detectie over te gaan tot schoning van de bovenste deklaag van het zoekgebied.

Met de herdenking op 28 september 2019 is duidelijk geworden dat er aanzienlijke maatschappelijke betrokkenheid en steun is om te komen tot berging van de (laatste) resten van het neergestorte vliegtuig. Het doel van de berging zou kunnen zijn het komen tot het completeren van het verhaal van deze crash en recht doen aan nabestaanden van flight Lieutenant Jean Noël Vandaele en aan belanghebbenden zoals het 609 Sqn en de Belgische luchtmacht.

Bij de herdenking drie jaar later, op 28 september 2022, heeft burgemeester Paans bekend gemaakt zich (ondank de vertraging door de COVID pandemie en zijn aangekondigde vertrek) alsnog in te zetten om te komen tot het voorbereiden van plannen voor de berging van het toestel en daarvoor een werkgroep te vormen bestaande uit betrokken mensen in de samenleving.

De aankondiging van de toenmalige burgemeester heeft diverse aanmeldingen van gemotiveerde mensen met verschillende achtergronden opgeleverd waarna een werkgroep is gevormd. Een maatschappelijke initiatiefgroep. Deze werkgroep is in december 2022 voor het eerst en vervolgens vier wekelijks bijeen gekomen waarbij kennismaking, oriëntatie op de opgave, kennismaking met de Stafofficier Vliegtuigberging van Defensie, een vrijblijvende presentatie van een gespecialiseerd projectbureau en diverse voorbereidende werkzaamheden en inventarisaties zijn geagendeerd.

Leden van de werkgroep Hawker Typhoon Kortland:

- Martin de Jong, contactpersoon van familie Vandaele en voormalig lid 4 mei comité
- Arjan Wemmers, ervaringsdeskundige en initiator vliegtuigbergingen Alblasserwaard
- Robert de Kok, veteraan en medewerker Defensie opleidingslocatie Gilze Rijen
- Sandor van Leeuwen, militair historicus en schrijver
- David Ham, veteraan, oud politieagent en betrokken bij bergingsproject slagveld Waterloo
- Harrold van Vliet, oud raadslid en werkzaam bij Damen Shipyards
- Koen Roumieux, vice voorzitter 609 Sqn (agendalid)
- Hubert Schuncken, Stafofficier Vliegtuigbergingen Defensie (agendalid)
- Connie Lindhoud, Muziekvereniging Soli Deo Gloria, Muziekproject Vrede & Vrijheid in Alblasserdam
- Jasmijn Koutstaal, contactpersoon namens gemeente Alblasserdam
- Jaap Paans, oud burgemeester en voorzitter werkgroep

Inzichten werkgroep

Na meerdere overleggen van de werkgroep, voorbereidend overleg met de Stafofficier Vliegtuigbergingen en na bezoek van de voorzitter van de werkgroep aan de bergingslocatie van een jachtvliegtuig in Angeren zijn een aantal inzichten opgedaan:

1. Een vliegtuigberging is een project dat een strikte rol- en verantwoordelijkheidsverdeling kent. De bijgaande Leidraad Vliegtuigberging Alblasserdam (bijlage 3) geeft daar inzicht in. Gemeenten zijn via de bevoegdheden van de burgemeester en het college van B&W verantwoordelijk voor de opdracht, projectbegeleiding, aanbesteding van de civiele werkzaamheden, vergunningverlening en het beschikbaar komen en weer in herstelde staat terug leveren van de bergingslocatie. Defensie is verantwoordelijk voor de berging en het leveren van daarbij benodigde vakdisciplines.
2. Vliegtuigbergingen zijn gespecialiseerde projecten met een specifiek risicoprofiel. Aanbevolen en verwacht wordt hiervoor professionele projectbegeleiding in te huren. Dit is een niche markt waar een beperkt aantal professionals in het land ruime ervaring mee heeft. DAGnl bevat een werkeenheid CivilWorks met expertise op dit punt. Daarnaast is dit een partij waarvan Defensie uit ervaring aangeeft een goede samenwerking mee te hebben. Zie bijgaande presentatie en offertebrief (bijlage 4) voor inzicht in de werkzaamheden die geleverd kunnen worden.
3. Een gemiddelde vliegtuigberging zonder ex post milieusanering kent een projectbegroting van een omvang van € 200.000,- tot € 300.000,-. Dit is exclusief de inzet van Defensie. Deze is voor rekening van de Staat.
4. Indien geen stoffelijke resten zijn te verwachten bij een berging betreft het bergingen die onder de regionale bergingsregeling vallen met een 68% subsidie op de gemaakte kosten vanuit de bommenregeling Gemeentefonds en 32% lokale medefinanciering. Deze subsidie wordt in jaarschijven uitbetaald op declaraties achteraf (vergelijk declaraties rondom grondonderzoeken Nedstaalterrein, Kadewand voormalige Rabobank, Zuiderstek). Voor de projectbegroting is gemeentelijke bevoorschotting een vereiste. Naast een inhoudelijke afweging is een kredietvoorstel aan de orde. Dat raakt het budgetrecht van de raad.
5. De Koninklijke Luchtmacht is verantwoordelijk voor en eigenaar van alle geborgen (vliegtuig)resten. Ook die van internationale partners. Zij heeft de bereidheid om relevante vondsten voor onbeperkte duur in bruikleen te geven aan (lokale) overheden, musea en andere belanghebbenden. Terughoudender is men met het verstrekken van materialen in bruikleen aan particulieren. Bruikleen gebeurt pas na grondige 2e inspectie van alle vondsten op centrale plek.
6. Op dit moment is er sprake van een intensivering van het aantal bergingen van vliegtuigwrakken met en zonder stoffelijke resten van overledenen, met en zonder munitie. Met name de wens om de strijd om vrede en vrijheid aandacht te kunnen blijven geven en de nagedachtenis aan de verschrikkingen van WOII levend te houden speelt hierin een rol. Tegelijk is er ook toegenomen aandacht voor sanering en geschoond opleveren van locaties in het kader van Ruimtelijke Ontwikkeling en Duurzaam natuurbeheer.
7. De Stafofficier Vliegtuigbergingen maakt jaarplanningen voor bergingen geprogrammeerd in het kader van het Nationaal programma vliegtuigbergingen (ca. 30 locaties met mogelijke stoffelijke resten en vliegtuigresten staan nog op de rol) en het regionaal programma (waaronder Alblasserdam valt, want hier worden geen stoffelijke resten voorzien). Aanvankelijk was er november 2023 ruimte in de planning om de berging in Alblasserdam in te plannen en daarna pas weer in het najaar van 2024. De werkgroep heeft geconstateerd dat november 2023 niet haalbaar

is en heeft Defensie gevraagd te kijken naar een bergingsmogelijkheid aan het einde van de winter.

8. Het perceel waar de Hawker Typhoon ligt is in eigendom en beheer van Staatsbosbeheer. In het perceel speelt het broedseizoen van half maart tot half juli van ieder jaar een belemmerende rol voor het inplannen van bergingen.
9. Defensie heeft - gehoord de wens om resultaat te tonen bij de 80 jarige herdenking - in zijn planning van werkzaamheden ruimte gevonden in de periode februari-maart 2024 om eventuele bergingswerkzaamheden in Alblisserdam alsnog in te plannen en te verrichten.
10. Naast een bergingslocatie met aan- en afvoerroute voor materieel (in het bosperceel) vereist iedere berging ook een verwerkingslocatie alwaar de afgegraven grond minutieus wordt onderzocht en gescheiden van vondsten. De werkgroep heeft verkennend overleg gevoerd met de eigenaar van een naastgelegen perceel en principe bereidheid toegezegd gekregen. Het gaat dan om medewerking te verlenen om tegen gangbare voorwaarden een deel van het perceel voor deze verwerking beschikbaar te stellen. Beide locaties worden schoon en hersteld opgeleverd na afronding van een berging.
11. Nader bronnenonderzoek in de periode december 2022-april 2023 leert dat niet uitgesloten moet worden geacht dat delen van de romp en motor van de Hawker op enig eerder moment (ver terug in de vorige eeuw) al zijn geborgen. Dit is dan ongedocumenteerd gebleven. Tegelijk is er serieuze reden om de crashsite met behoedzaamheid aan te pakken, zoals dat bij bergingen gebruikelijk is. Recente opgravingen in Angeren en Enschede hebben onvoorziene grotere en kleinere munitie vondsten opgeleverd. Ook de aard van de in vliegtuigen verwerkte materialen vragen om behoedzaamheid. Zowel qua metalen als vloeistoffen.
12. Op basis van de oppervlakedetectie in 2017 is vast komen te staan dat er met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid vliegtuigdelen en brokstukken aanwezig zijn op een geconcentreerde locatie. Naar schatting zitten die enkele meters diep in de bodem. Om een grote afgraving te voorkomen en vanwege opdrukkend grond- en slootwater is het plaatsen van een damwand een effectieve methode om de bergingsput niet groter te maken dan nodig en zo begroeiing te sparen. Voorlopig wordt gerekend met een omvang van 10 x 10 meter met werk- en manoeuvreer ruimte er omheen. Om meer zekerheid te krijgen over de hoeveelheid en diepte van het aanwezige materiaal is in het kader van Veiligheidsoverwegingen in overleg met burgemeester en wethouders besloten tot het verrichten van dieptedetectie. Deze heeft plaatsgevonden op 22 juni 2023 (nadat de laatste nesten leeg waren). Voorfinanciering van deze kosten t.w.v. 4140,- euro heeft plaatsgevonden binnen de begroting 2023. De resultaten worden medio juli verwacht. Zij zullen mede bepalend zijn voor het al dan niet verder voorbereiden van een raadsvoorstel met kredietaanvraag.
13. Het blijkt mogelijk de hoeveelheid te kappen bomen tot een minimum te beperken (enkelen). Struweel kan voor het groei- en broedseizoen worden verwijderd, zoals ook eerder in 2017 al is gebeurd. Struweel groeit terug. Gekapte bomen worden vervangen door nieuwe aanplant.

Verantwoordelijkheid gemeente

Crashlocaties van oorlogsmaterieel vallen onder de verantwoordelijkheid van de lokale overheid. Deze beoordeelt eventuele gevaarzetting en lange termijn effecten van achterblijvende brokstukken, vloeistoffen en eventueel aanwezige munitie.

Voor de burgemeester en het college van B&W van Alblisserdam was het in 2017 helder dat de vondst van munitie en materialen in een vrij toegankelijk bos om passende maatregelen vroegen. Die zijn genomen. De locatie is aan de oppervlakte gescand en geschoond. Tevens heeft detectie aangetoond dat zich op diepte een grotere hoeveelheid gebiedsoneigen materiaal bevindt. Dit is precies op de locatie van de inslag op 28 september 1944.

Op voorspraak en verzoek van de werkgroep heeft het college op dinsdag 31 januari 2023 d.m.v. een tussenbesluit ingestemd met het verder (laten) verrichten van de inventarisaties en voorbereiden van een definitief raadsvoorstel inclusief plan van aanpak om uiterlijk per 28 september 2024 over te laten gaan tot het bergen van de Hawker Typhoon in polder Kortland, en daarbij:

- a. de bereidheid uit te spreken alsdan de gemeenteraad voor te stellen akkoord te gaan met de voorfinanciering van het benodigde projectbudget van maximaal € 300.000,- waarvan 68% subsidiabele kosten;
- b. de bereidheid uit te spreken alsdan de gemeenteraad voor te stellen akkoord te gaan met een maximaal voorzienbare netto bijdrage van de gemeente van € 75.000,- in de wetenschap dat

- een toezegging binnen is van een maatschappelijk betrokken sponsor om daar € 25.000,- naast te leggen en met andere maatschappelijke partners naar medefinanciering ('in kind') wordt gezocht. Inmiddels heeft ook een gespecialiseerd bedrijf in het plaatsen van damwanden deze medewerking vanuit regionaal-maatschappelijke betrokkenheid toegezegd.
- c. de werkgroep berging Hawker Typhoon Kortland te verzoeken de verdere voorbereiding van het definitief college- en raadsvoorstel ter hand te nemen onder bestuurlijke verantwoordelijkheid van de nieuwe burgemeester en daaraan het verzoek te koppelen een plan tot verdere meefinanciering van niet subsidiabele kosten vanuit de samenleving voor te bereiden.

Alvorens het college en uw raad te kunnen informeren achtte de werkgroep het opportuun om eerst meer zekerheid te krijgen over het driedimensionale beeld van de crashlocatie en de daarin aanwezige ijzerhoudende materialen. Het zou onzorgvuldig zijn en onnodige inspanningen vragen om nu een compleet projectplan met kredietaanvraag voor te bereiden en in proces te brengen als zou blijken dat er substantieel minder risico is en/of minder vliegtuigresten kunnen worden aangetroffen. Dieptedetectie is een betrekkelijk eenvoudig te organiseren tussenstap en kon ter plekke op wens van Staatsbosbeheer en met instemming van Defensie - door deskundigen - handmatig worden verricht.

Planning

De werkgroep is van mening dat het redelijkerwijs qua commitment, raadsbesluitvorming, projectvoorbereiding en vergunningverlening, niet haalbaar is nog in 2023 tot berging over te gaan. Nu al is een strakke en krappe planning aan de orde om qua voorbereidingstijd en vergunningverlening op tijd klaar te zijn in 2024.

Het college kiest er voor de raad nu, kort voor het zomerreces, via deze raadsinformatiebrief te informeren over dit maatschappelijk initiatief. Ondanks dat nog uitzoekwerk gaande is.

Na de zomervakantie zijn tijdige besluiten van raad en college nodig voor budget, projectplan en vergunningen. Het college is dankbaar voor de inspanningen van de leden van de werkgroep die de gemeentelijke organisatie voorbereidend, inventariserend werk uit handen heeft genomen. Als de uitkomsten van de bodemdetectie daartoe leiden zal een raadsvoorstel worden voorbereid voor de raadsronde van september. Waarin wordt ingezet op een berging, te starten uiterlijk op 4 maart 2024 (aan het einde van de winter en nog tijdig voor het broedseizoen). Met als alternatief het late najaar van 2024.

Om ingepland te kunnen worden is een officieel verzoek nodig, inclusief commitment van het college namens de gemeente, aan de Stafofficier Vliegtuigbergingen. De gemeente werkt hierin nauw samen met de werkgroep die daarvoor zijn ondersteuning heeft toegezegd.

Tenslotte

Het college van B&W had bij de 75 jarige herdenking van de crash en in aanloop naar de herdenking van 75 jaar Vrijheid in mei 2020 het voornemen aan uw raad voor te stellen het voorbereiden en doen realiseren van deze berging in de meerjarenbegroting op te nemen. Het is anders gelopen. COVID-19 en prioritering van werkzaamheden maakten het nadien onhaalbaar om hier al in de afgelopen jaren een gemeentelijk project van te maken.

Nu is - mede om die reden - een appèl gedaan op de samenleving. Een verzoek waaraan met veel energie en met maatschappelijke betrokkenheid gehoor is gegeven. De werkgroepleden hebben zich gecommitteerd om de gemeente waar mogelijk bij te blijven staan en te ontlasten op werkzaamheden waarvoor deskundigheid of affiniteit binnen de werkgroep vertegenwoordigd is.

Dit om de ambtelijke inzet van de gemeente alleen daar in te zetten waar hij niet door anderen kan of mag worden ingevuld.

Met vriendelijke groet,
burgemeester en wethouders,

De secretaris
S. van Heeren

De burgemeester
J.W. Boersma

Bijlagen:

1. Detectierapport (vertrouwelijk) Saricon, 2017
2. Historisch onderzoek Defensie
3. Leidraad Vliegtuigbergingen (vertrouwelijk) Defensie
4. Presentatie en offertebrief DAGnl (vertrouwelijk)
5. Tussenbesluit college dd. 31 januari 2023
6. Besluit tot instemming dieptedetectie, college dd. mei 2023
7. Offerte en plan van aanpak dieptedetectie (vertrouwelijk) ECG